

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ СУЧАСНОГО УЧИТЕЛЯ ТЕХНОЛОГІЙ: В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

І.М. Смирнова

*кандидат педагогічних наук, доцент, докторантка,
Інституту професійно-технічної освіти
Національної академії педагогічних наук України*

У статті узагальнено вітчизняний і зарубіжний педагогічний досвід щодо формування тих професійних якостей учителя технологій, які б відповідали сучасним вимогам соціуму; систематизовано й опрацьовано особистісні якості педагога в умовах інформатизації суспільства, що не було предметом окремого наукового пошуку й підсилює актуальність і доцільність спеціального всебічного дослідження. У цьому зв'язку інформаційні технології (ІТ) пропонуємо розглядати як потужний педагогічний засіб підвищення ефективності навчання, інтенсивного особистісного розвитку учнів, студентів, майбутніх учителів.

Ключові слова: *інформатизація суспільства, професійні якості, вчитель технологій, професіографічний підхід, професіограма.*

Сьогодні в традиційну підсистему «вчитель-учень-підручник» впроваджується нова ланка – комп'ютер, а в суспільну свідомість школяра – комп'ютерне навчання. Із усіх існуючих технічних засобів навчання саме комп'ютер найповніше задовольняє дидактичним вимогам, оскільки має своєрідні додаткові можливості, які сприяють управлінню процесом навчання, максимально адаптуючи його до індивідуальних особливостей учня. У цьому зв'язку інформаційні технології (ІТ) доцільно розглядати як потужний засіб підвищення ефективності навчання, інтенсивного розвитку учнів, студентів, майбутніх вчителів. Натомість принципово важливо при цьому вбачати домінування педагогічного ракурсу, а не лише суто технічної площини.

Мета роботи: узагальнити педагогічний досвід щодо питань формування вимог якостей сучасного вчителя технологій, систематизувати й «педагогічно» опрацювати притаманну сукупність необхідних і достатніх якостей в умовах інформатизації суспільства.

Проблема організації і проведення наукових досліджень у педагогіці займає провідне місце в роботах О. Баскакова, В. Загвязинського, А. Киверялга, О. Новікова, М. Скаткіна. Зміст інженерної (технологічної) освіти вчителя відображено у численних навчальних підручниках та посібниках Є. Антоновича, С. Боголюбова, В. Михайленка, А. Хаскіна. Теоретичні та організаційно-методичні основи навчання майбутніх учителів технологій частково висвітлено А. Гедзиком, О. Джеджулою, М. Козяром, В. Сидоренком та ін. Незважаючи на науковий фонд, що склався нині в зазначеному ракурсі, саме питання формування професійних якостей в умовах інформатизації педагогічно вираженого й системного суспільства не було предметом окремого наукового пошуку, що зумовлює актуальність й доцільність започаткованого нами дослідження.

З'ясування стану дослідженості проблеми підготовки майбутніх учителів технологій зумовлює необхідність виявлення її особливостей у вищих педагогічних навчальних закладах – ВПНЗ України. Водночас на сьогодні, за твердженням В. Кременя «в цілому проблема утримання на педагогічній роботі висококваліфікованих кадрів дедалі загострюється. Погіршився і, за оптимістичним оцінюванням, становить лише 80-85 % рівень працевлаштування випускників педагогічних спеціальностей. Комплексною проблемою є професійна орієнтація і професійний добір на педагогічні спеціальності. За умов екстенсивного зростання національної вищої школи деякі педагогічні заклади в боротьбі за кількість студентів приймають по суті будь-кого, хто має формальне право вступати у вищий навчальний заклад» [4, с. 123].

Для визначення можливого змістового наповнення (контенту) системи професійно-педагогічної підготовки освітньої галузі «Технології» звернемося до педагогічних ресурсів професіографічного підходу, який в професійній підготовці є, за нашим баченням, першорядним. Його назва походить від терміну «професіографія» (*лат.*: «профе» – постійна спеціальність, яка служить джерелом існування; *грец.*: «графо» – пишу). Предметом професіографії є наукове дослідження та опис професії, результатом професіографічного дослідження є складання професіограми та психограми, як складової частини професіограми [3].

Сутністю професіографічного підходу є підготовка майбутнього фахівця до майбутньої професійної діяльності через детальне й глибоке вивчення та дослідження професії, розроблення

відповідної професіограми. Професіограмою передбачається ґрунтовний опис професії, за яким створюється уявлення про те, які дії буде виконувати фахівець; через використання яких засобів, форм, методів, ресурсів буде здійснюватись професійна діяльність та в яких організаційних та виробничих умовах.

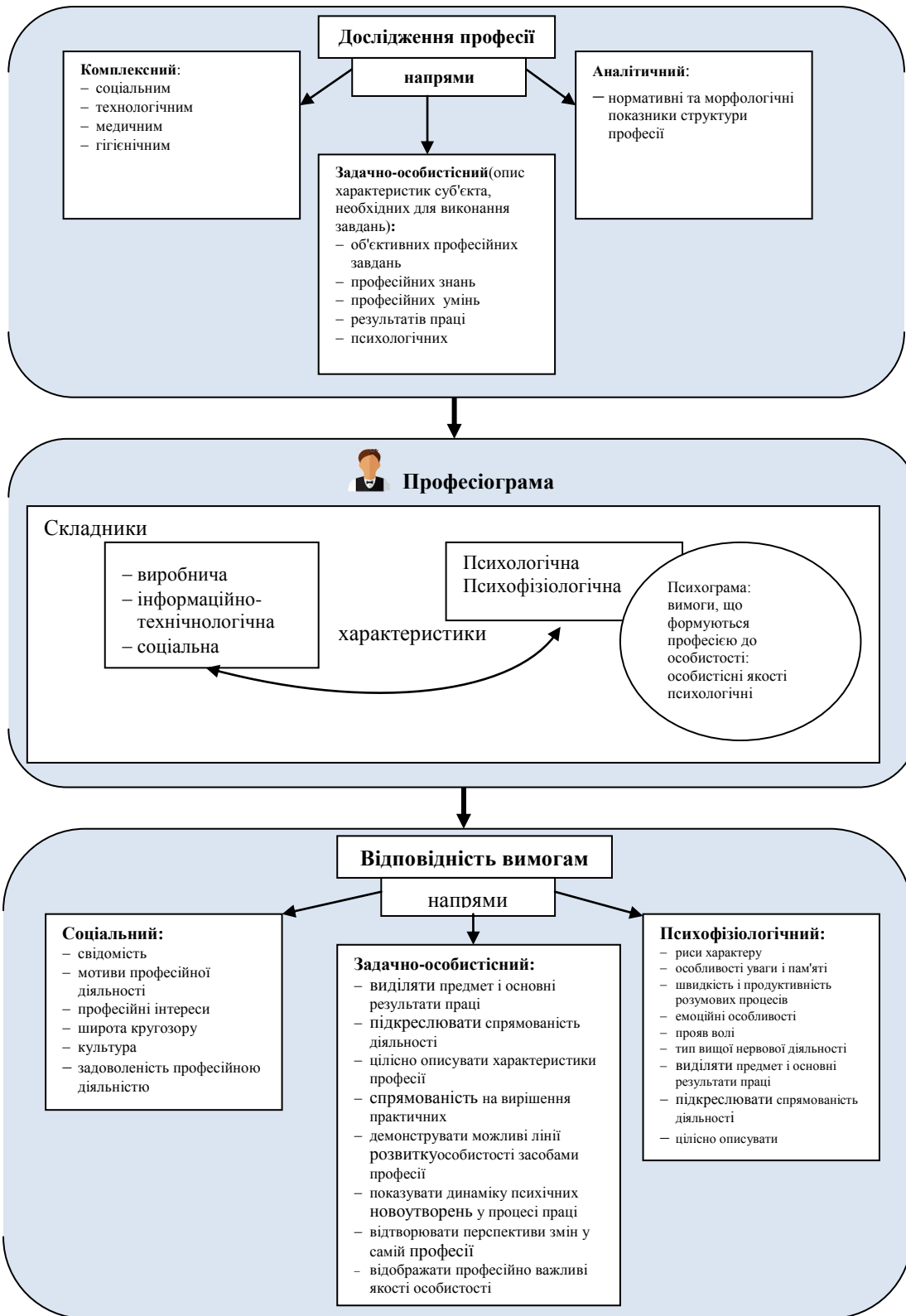
За організаційною структурою професіограма містить виробничу, інформаційно-технологічну, соціальну, психологічну і психофізіологічну характеристики. В свою чергу, психологічна та психофізіологічна характеристики становлять психограму – «психологічний портрет» професії, який містить вимоги, що формуються професією до особистісних якостей, психологічних здібностей, психолого-фізичних можливостей особистості. Відповідно, фахово розроблена психограма зі спрямованістю на вимоги у підготовці фахівця, результативно сприяє оптимізації та підвищенню ефективності професійної діяльності [2].

У процесі дослідження, нами виявлено різні наукові підходи до дослідження професії та побудови її професіограми (Мал. 1): комплексний (враховується широке коло характеристик – соціальних, технологічних, медичних, гігієнічних), аналітичний (аналіз узагальнених нормативних та морфологічних показників структури професії), задачно-особистісний (опис об'єктивних професійних завдань, професійних знань, умінь, результатів праці та психологічних характеристик суб'єкта, необхідних для виконання завдань). Найбільш часто при складанні професіограми використовують задачно-особистісний підхід.

Явище «професійно важливі якості» в нашому дослідженні розглядаємо як психологічні якості особистості, які є необхідними для певної професії, наявність яких впливає на рівень ефективності фахової діяльності за основними характеристиками – продуктивністю, надійністю тощо. Професійно важливі якості, з однієї сторони боку, можна вважати передумовою професійної діяльності, а з іншої – вони мають постійно удосконалюватися в процесі здійснення особистістю фахової діяльності.

Багаторічні педагогічні спостереження та спеціальні дослідження показують, що знання студентом професіограми обраної спеціальності сприяє активізації його навчальної діяльності в опануванні майбутньою професією, спонукає до вибіркового ставлення до діяльності у навчальний та позанавчальний час [6]. Окрім того, пошуки особистістю майбутньої професійної діяльності, визначення її особливостей та специфіки сприяють з'ясуванню ще й особистих можливостей щодо її опанування. Зіставлення студентом того, якими особистісними та професійними якостями реально необхідно володіти фахівцю для виконання вимог, що висуваються до професійної компетентності працівника, дає нам змогу виявити прогалини у своїй професійній підготовці та особистій готовності. На цій основі створюються педагогічні умови для посилення професійної спрямованості навчально-виховного процесу у навчальному закладі.

Дослідження професіограми також дозволить обрати шляхи вдосконалення професійної діяльності. Адже (як можна зробити висновок з малюнку 1), вона не є жорсткою організаційною схемою, а представляє собою гнучку орієнтовну основу розвитку фахівця. Професійний розвиток у рамках професіографічного підходу пов'язується з формуванням нових якостей особистості як професіонала, з оволодінням ним новими професійно важливими якостями, зі зміною раніше сформованого співвідношення професійно важливих якостей.

Мал.1. Наукові підходи до дослідження феномену професії та побудови передумови професіограми

На основі зазначеного вище можна виокремити вимоги до рівня знань, умінь та навичок вчителя технологій в структуровану взаємозалежність, тобто скласти фундаментальні основи професіограми. Відповідно до робочої програми нормативної навчальної дисципліни «Технології», розробленої зокрема викладачами кафедри технологічної і професійної освіти та загально технічних дисциплін Ізмаїльського державного гуманітарного університету, він (майбутній учитель технологій) повинен уміти:

- розкрити основні ідеї «Концепції технологічної освіти учнів в Україні»;

- знати зміст основних положень Державного стандарту освітньої галузі «Технології» та нової структури технологічної підготовки школярів у загальноосвітніх навчальних закладах;
- володіти теоретичними і методичними знаннями та вміннями проведення уроків технології (трудового навчання) відповідно до нових тенденцій реформування освітньої галузі «Технології» з використанням активних, інтерактивних методик, ІТ- засобів навчання;
- мати навички пошуку шляхів реалізації провідних принципів технологічної освіти, забезпечення освітньої, розвиваючої і виховної функції технологічної підготовки школярів;
- встановлювати міжпредметні зв'язки технології з основами наук;
- здійснювати інтеграцію знань, умінь з різних галузей наук і навчальних предметів у процесі проектно-технологічної діяльності;
- визначати та формувати зміст роботи вчителя з організації, планування і матеріального забезпечення технологічної підготовки школярів.

Зазначене вимагає від учителя творчого підходу до викладання навчального предмету «Технологія» та підвищує їхню відповідальність за якість навчальних досягнень учнів. Сьогодні в деяких закладах значимість цього предмету, за нашими спостереженнями, дещо занижена та відноситься до другорядних. Однак треба розуміти специфіку праці навчальної діяльності в межах цієї предметної галузі – вона пов'язана з реальним життям особистості, сприяє вихованню в школярів аналітичних здібностей, толерантності, проектного мислення, соціально-трудова компетентності, здатності до самонавчання та самовиховання. В цілому ж галузь «Технологія» має безпосереднє відношення до діяльності людей з виробництва матеріальних і нематеріальних цінностей, а, відтак, сприяє вихованню суспільно цінних мотивів вибору професії і працьовитості, допомагає в придбанні досвіду самостійної практичної діяльності, розвитку технологічного мислення, творчого ставлення до дійсності, прояву індивідуальності кожного учня. Тому, на нашу думку, завданням учителя технології є створення такої ситуації, за якої в учнів формуються навички трудового творчого самовиховання та креативного підходу до виконання діяльності.

Професія вчителя технологій має свої недоліки і переваги. Більшість практиків одностайні у визначенні труднощів. Це, насамперед, нервово-психологічне навантаження, комунікативна діяльність та величезна відповідальність за життя і здоров'я дітей. До переваг відносять: високу суспільну значущість та творчий характер діяльності.

Професія вчителя технологій, за класифікацією Є. Клімова, відноситься до типу «Людина-Людина». Особливістю діяльності таких фахівців є взаємодія з людьми, де найважливішою умовою високої ефективності діяльності є вміння спілкуватися, контактувати з навколишніми, досягати взаєморозуміння у процесі виконання професійних функцій. Доведено (зокрема В. Кан-Калик), що низький рівень сформованості комунікативних якостей виступає основним протипоказанням до вибору професій даного типу.

Для успішної роботи у вчителя технологій має бути наявним досить ґрунтовний практичний досвід у площині застосування різних спеціальних технологій для розроблення та виготовлення виробів спільно з учнями (обробка конструкційних і виробних матеріалів у процесі виготовлення виробів, макетів, моделей, виробів побуту, роботи на технологічному обладнанні з обробки металу та деревини, електротехнічних виробів, вузлів машин і механізмів, виготовлення декоративно-прикладних виробів, розробки творчих проектів, інтер'єрів, проектування нових виробів побуту, декоративного оздоблення виробів тощо), сформований аналітичний стиль мислення. Не менш важливими розцінюються ще й такі характеристики, як здатність до уважності, творчості, емоційна стійкість, високий рівень загальної та мовленнєвої культури, обізнаність в економічних питаннях, компетентність у запровадженні інформаційних технологій.

Аналіз наукових джерел та нормативної документації, а також саморефлексія багаторічної фахової діяльності дозволяє сфокусувати увагу на деяких параметрах професіограми сучасного вчителя технологій.

1. Поле професійної діяльності сучасного вчителя технологій:

- здійснює навчання і виховання учнів з урахуванням специфіки викладання предмета; сприяє розвитку в учнів логіки мислення; надає учням знання про предмети, засоби і процеси праці; сприяє формуванню загально-трудова і спеціальних умінь і навичок, необхідних для виконання продуктивної праці та оволодіння однією з популярних професій;
- використовує різноманітні форми, прийоми, методи і засоби навчання в рамках

Державних стандартів, проводить науково-дослідну і методичну роботу.

2. Можливі місця роботи: середні загальноосвітні та професійні навчальні заклади, спеціалізовані школи.

3. Першочерговими завданнями вчителя технології є: планування навчального матеріалу з предмета, забезпечення виконання навчальної програми, участь у методичній роботі, відбір та використання найбільш ефективних форм, методів, прийомів і засобів навчання.

Згідно з освітньо-кваліфікаційною характеристикою (ОКХ) учитель технологій аналізує успішність учнів, забезпечує дотримання вимог навчальної дисципліни, формує вміння і навички самостійної дослідницької роботи учнів, стимулює пізнавальну активність, домагається міцного і глибокого засвоєння знань, застосовує знання на практиці, проводить додаткові факультативні, елективні заняття, керує гуртками, вивчає індивідуальні особливості учнів, бере участь у роботі з батьками.

З огляду на реалії сьогодення та в контексті компетентнісного підходу актуалізуються «знання в дії», а саме: учитель технологій повинен:

- знати: Конституцію України, закони України, в тому числі закон «Про освіту України», Конвенцію про права дитини; основи загальних і спеціальних теоретичних дисциплін в обсязі, необхідному для вирішення типових задач професійної діяльності; основні напрямки і перспективи розвитку освіти і педагогічної науки; шкільні програми і підручники; засоби навчання та їх дидактичні можливості; вимоги до оснащення та обладнання навчальних кабінетів та підсобних приміщень; санітарні правила і норми, правила техніки безпеки і протипожежного захисту – науково-методична діяльність;

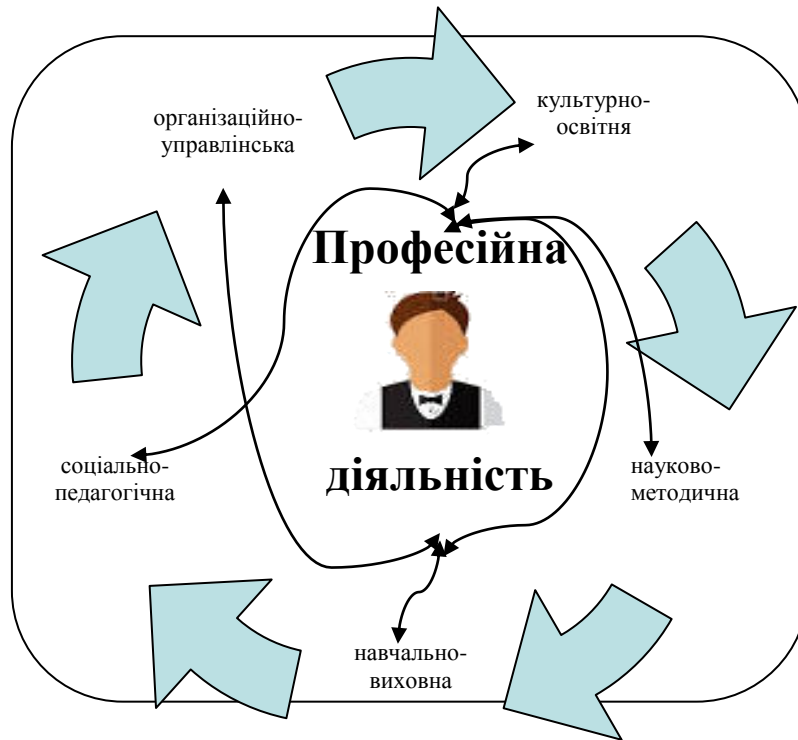
- вміти:

а) вирішувати типові задачі професійної діяльності, що відповідають його кваліфікації у сфері навчально-виховної діяльності: здійснювати процес навчання технології у відповідності з освітньою програмою; планувати і проводити навчальні заняття з технології з урахуванням специфіки тем і розділів програми відповідно до навчального плану; використовувати сучасні науково обґрунтовані прийоми, методи і засоби навчання технології (технічні засоби навчання, інформаційні і комп'ютерні технології); застосувати сучасні засоби оцінювання результатів навчання; виховувати учнів і формувати в них духовні, моральні цінності та патріотичні переконання; реалізовувати особистісно-орієнтований підхід до освіти і розвитку учнів з метою розроблення мотивації до навчання; робота з навчання й виховання з урахуванням корекції відхилень у розвитку;

б) в галузі соціально-педагогічної діяльності надавати допомогу в соціалізації учнів; проводити профорієнтаційну роботу; встановлювати контакт з батьками учнів, надавати їм допомогу в сімейному вихованні; у сфері культурно-освітньої діяльності формувати загальну культуру учнів; в області науково-методичної діяльності виконувати науково-методичну роботу, брати участь у роботі науково-методичних об'єднань; здійснювати самоаналіз і самооцінку з метою підвищення педагогічної кваліфікації;

в) у сфері організаційно-управлінської діяльності раціонально організувати навчальний процес з метою зміцнення та збереження здоров'я школярів; забезпечувати охорону життя і здоров'я учнів під час освітнього процесу; організувати контроль за результатами навчання і виховання; організувати самостійну роботу та позаурочну діяльність учнів; вести шкільну та класну документацію; виконувати функцію класного керівника; брати участь у самоврядуванні і управлінні шкільним колективом.

Таким чином, професіографічний профіль учителя технологій [10] має в сукупності кілька складових, які відповідають п'яти основним галузям навчально-виховної діяльності вчителя технологій, що й відображено нами на мал. 2.

Мал. 2. Складові професіографічного профілю вчителя технологій

Слід наголосити на тому, що інформаційно-технологічна діяльність є частиною професійної діяльності, яка передбачає використання персонального комп'ютера з метою: впровадження сучасних науково обґрунтованих прийомів, методів і засобів навчання технологій, у тому числі технічних засобів навчання; застосування сучасних засобів оцінювання результатів навчання (комп'ютерно зорієнтованих) тощо [12].

З результатів вивчення нормативно-правових і програмних документів, методичних рекомендацій, довідкової літератури та наукових праць [3; 6; 2; 10] стає зрозумілим, що сучасна школа вимагає висококваліфікованого, конкурентоздатного вчителя технологій. Отже, його підготовка у вищій школі потребує розроблення стандартів на компетентнісній основі. Зміст професійної підготовки має відображати сучасні наукові, техніко-технологічні, інформаційні знання. Визначення змістового наповнення освітньої галузі «Технології» доцільно здійснювати на основі професіографічного підходу, який в професійній освіті є одним з найбільш важливих і принципово значимих. За структурою професіограма вчителя технологій містить виробничу інформаційно-технічно-логічну, соціальну, психологічну та психофізіологічну характеристики.

Складовою професіограми є психограма, яка відображає психологічну та психофізіологічну характеристики – «психологічний «портрет» професії (вимоги, які пред'являються професією до особистісних якостей, психологічних здібностей, психолого-фізичних можливостей людини). Однак, не слід вважати професіограму жорсткою стандартною схемою – вона розглядається психологами (вченими і практиками) [5; 8; 9] як орієнтовна основа розвитку фахівця і може слугувати орієнтиром для вдосконалення професійної діяльності. Професійний розвиток у рамках професіографічного підходу зв'язується з появою в особистісній характеристиці нових якостей, притаманних саме професіоналу.

Грунтуючись на засадах компетентнісної парадигми [11], професійна підготовка майбутніх учителів технологій у ВПНЗ здійснюється за освітньо-професійними програмами, розробленими згідно з Національною рамкою кваліфікацій з використанням категорій «компетентність / компетентності (Competence, competency / competences, competencies)», «компетенції / компетенцій (Competence, competency / competences, competencies)», «результат навчання / Learningoutcomes» та «кваліфікація / Qualification».

Дослідниками визнається, що професія вчителя технологій, як і будь-яка інша, має свої недоліки і переваги. До недоліків відносять нервово-психологічне навантаження, насичену комунікативну діяльність та величезну відповідальність за життя і здоров'я дітей. Основними

перевагами визначають високу суспільну значущість та творчий характер діяльності. Звідси стає очевидним доцільність вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду з метою зниження особистісно-професійних ризиків у подальшій модернізації професійної педагогічної освіти майбутніх учителів технологій в ракурсі започаткованого формату дослідження.

1. Proforientator.info. Класифікація професій за Є. О. Клімовим. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://proforientator.info/>
2. Експрес-методика придатності до професії економіст. Описання розповсюджених спеціальностей та їх професіограми. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://profi.org.ua/profes>
3. Методологія наукових досліджень. Міжнародна навчально-тренінгова програма «Школа молодого науковця». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iuf.edu.ua/meth_sci_research/
4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : Педагогічна думка, 2016. – 448 с.
5. Особистість. Матеріал з Вікіпедії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>
6. Професійний саморозвиток майбутнього фахівця: Монографія / За ред. В. А. Ковальчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 204 с.
7. Професія в зарубіжних країнах. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-referat.com>
8. Психологія. Вікова та педагогічна психологія. Психологічна культура вчителя технологій. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/15800119/psihologiya/psihologichna_kultura_vchitelya_tehnologiy
9. Сінявський Ю. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ubgd.lviv.ua/konferenc/kon_ikt/sekziya1/Sunyavskiy.pdf
10. Тхоржевський Д. Яким має бути зміст освітньої галузі «Технології» / Д. Тхоржевський // Трудова підготовка у закладах освіти. – 2000. – № 3. – С. 7-10.
11. Цина А. Ю. Методологічні засади формування компетентностей учнів в освітній галузі «Технології» / А. Ю. Цина // Трудове навчання. – 2014. – № 6. (78). – С. 13-17.
12. Электронное обучение для подготовки преподавателей: создание потенциала для информационного общества / П. Реста // Информационное общество. – 2005. – вып. 4. – С. 14-20. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/BPA/8b5dd09d9175894ec32571da0031c3f5>

Смирнова И. М. Формирование профессиональных качеств современного учителя технологий в условиях информатизации общества.

В статье обобщен отечественный и зарубежный педагогический опыт по формированию тех профессиональных качеств учителя технологий, отвечающих современным требованиям социума; систематизированы и обработаны личностные качества педагога в условиях информатизации общества, что не было предметом отдельного научного поиска и усиливает актуальность и целесообразность специального всестороннего исследования. В этой связи информационные технологии (ИТ) предлагаем рассматривать как мощное педагогическое средство повышения эффективности обучения, интенсивного личностного развития учащихся, студентов, будущих учителей.

Ключевые слова: информатизация общества, профессиональные качества, учитель технологий, профессиографический подход, профессиограмма.

Smyrnova I. M. Modern Teacher of Technologies: Formation of Professional Qualities under the Conditions of Informatization of Society.

Our research is purposed to generalize pedagogical experience in formulating requirements the professional skills of the modern teacher of Technologies, to systematize and elaborate inherent qualities in terms of social informatization which was not a subject of a particular scientific research thus making our research actual and sensible. In this regard, information technology-IT, we propose to consider as a powerful means to increase the effectiveness of training, psychological development of students, students, future teachers.

Key words: teacher of technologies, formation of requirements, professional qualities, informatization of society, profессиogram, professional approach.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Цокур О.С.